

DÜNYA TARİHİNDE YER ALAN BİR OLAY OLARAK FRANSIZ DEVRİMİ*

IMMANUEL WALLERSTEIN

Çeviren : Dr. İstar B. Tarhanlı**

Fransız Devrimi'nin anlamı veya önemi genellikle ya Fransız tarihinde kendi seyri ve sonuçları olan, ya da diğer devletlerin tarihinde belirli bir etkisi bulunan bir olay olarak değerlendirilir. Ancak, ben bu makalede Fransız Devrimi'ni, bir dünya sistemi olarak, çağcıl (modern) dünya sistemi tarihinde sahip olduğu anlam ve önem bağlamında, dünya tarihindeki bir olay olarak ele almak istiyorum.

Bildiğimiz gibi, Fransız Devrimi hakkında son otuz yıl içinde yazılanlar iki ana düşünce okulu arasındaki dev düşünsel savaşı yansıtmaktadır. Bir yanda, Georges Soboul'un başını çektiği sosyal yorumcu olarak adlandırılan ve geçmişi Lefebvre, Mathiez ve Jaurés'e dayanan akım yer alır. Bu grup görüşünü, Fransız Devrimi'nin esasen, feodal *Ancien Régime*'i yıkan burjuvaların siyasal devrimi olması teması çevresinde yapılandırır.

İkinci grup, Fransız Devrimi'nin sosyal yorumunun "revizyonist" eleştirisinden doğmuştur. Bu ikinci grubun benimsenmiş ortak bir adı yoktur. Bu görüşün iki önemli temsilcisi önce Alfred Cobban, daha sonra da François Furet olmuştur. Bu grup, onsekizinci yüzyıl Fransası'nın artık "feodal" olarak tanımlanamayacağı gerekçesine dayanarak, Fransız Devrimi'nin bir "burjuva" devrimi olarak nitelenmesini reddetmektedir. Bunun yerine, devletin "despotik" olarak tanımlanmasının daha yerinde olacağı ve Fransız Devrimi'nin, despotluk-karşıtı özgürlükçü istemlerin yarattığı siyasal bir patlama olarak görülmesi gerektiği ileri sürülmektedir.

(*) Özgün metin, Social Research Dergisi c. 56, sayı : 1 (Bahar 1989) s. 33-52'de yayınlanmıştır.

(**) İ.Ü. Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı.

Bu iki düşünüş tarzının fiili olayların analiz edilmesinde yarattığı temel farklılık, 10 Ağustos 1792 ayaklanmasının siyasal alamının yorumu etrafında döner. Soboul'a göre bu ayaklanma, demokratik ve halkçı bir cumhuriyete yo-laçan "ikinci bir devrim"di. Furet'ye göreyse, tam aksi nitelikteydi : 10 Ağus-tos ayaklanması, liberal bir topluma giden yolun kapatılması demektir. İkinci bir devrim olduğunda hiçbir kuşku yoktu; ancak ilkinin tamamlayıcısı bir de-VRİM değil, onun *déravage*'ıydı. Böylelikle, Soboul'a göre Robespierre ve Mon-tanyarlar, Fransız burjuva sınıfının en radikal kesimini temsil etmekteydi ve bu nedenle özgürlüğe yönelik bir güçtü; Furet'ye göreyse, Robespierre ve Montan-yarlar yeni (ve daha vahim) bir despotizmi temsil etmekteydi.

Bu tartışmanın, Yirminci yüzyıl Avrupa siyaseti bağlamında da gayet iyi bilinen çizgileri açıkça çizilmiştir. Dahası, çoğunlukla belirtildiği üzere bu tar-tışma, Fransız Devrimi hakkında olduğu kadar Rus Devrimi bakımından da aynı mülâhazaları içermektedir. Bununla beraber, iki tarafın söylemsel mücade-lede *paylaştıkları* noktaları görmek önemlidir. Her ikisi de gelişimci ve gelişi-mi sağlayan birimlerin devletler olduğunu varsayan bir tarih modeli kullanmak-tadır. (Atlantik tezi de bu modeli paylaşmaktadır). Sosyal-yorumcu okula göre, tüm devletler birbirini izleyen tarihsel aşamalardan geçer. Bu olayla en bağlan-tılı aşama olan feodalizmden kapitalizme geçiş, aynı zamanda, aristokrasi tara-fından yönetilen bir devletten burjuva tarafından yönetilen bir devlete geçiştir. Bunun için, Fransız Devrimi yalın olarak dramatik ve tanımsal bir geçiş anıdır; ki bu an, hem gerekli hem de önüne geçilmez bir andır. "Liberal" okula göre çağcılılaşma (modernleşme) süreci, despotik devletin terkedilerek yerine liberal ilkeler üzerine kurulu bir devletin kurulmasıdır. Fransız Devrimi, bu önlenemez nitelikte olmayan değişimi gerçekleştirmeye yönelik, ancak beyhude bir giri-şimdir. Özgürlük dürtüsü Fransız siyasasında gizil kalmış ve ancak daha sonra-dan yeniden ele alınabilmiştir. Soboul'a göre 1789 burjuva devrimi olduğundan, Fransa'da liberal demokrasinin ayrılma noktası olmuştur. Furet'ye göreyse, *dé-rapage*'dan sonra devrim, bizzat liberal demokrasi için bir engel haline gelmiş-tir.

Uzun Savaş

Bu sebeple, her iki tarafın Büyük Britanya'yla 1792'de başlayan bu aralı-klarla 1815'e, yani Jakoben dönemin bitmesinden çok sonralara dek süren uzun savaşı nasıl ele aldıklarını görmek ilginçtir. Soboul'a göre, esasen savaş içsava-şı yitirmekte olan ve uyuşmazlığı uluslararası hale getirmekle eski konumlarına

yeniden kavuşabileceklerini ümit eden Fransız aristokratlarının eseridir. Furet'ye göreyse savaş devrimci güçler, ya da en azından bunların çoğunluğu tarafından, devrimi sürdürmek ve sağlamlaştırmanın bir yolu olarak arzu edilmiştir.

Hiç kuşkusuz, savaşın kaynağı hususunda bu görüşlerin her biri için de makul birer gerekçe bulunabilir. Çarpıcı olan, bu çözümlelerde Fransız iç devrimine benzeyen herhangi bir şeyin olmaması durumunda bir Fransız-İngiliz savaşının çıkıp çıkmayacağına ilişkin hiçbir mülahazaya yerverilmemiş gözükmesidir. Her şeyin ötesinde, Britanya (ya da İngiltere) ile Fransa arasında bir yüzyılı aşkın bir süre içinde birbirini izleyen üç belli başlı savaş olmuştur. Bugünün bakışıyla, 1792-1815 savaşının da, kapitalist dünya ekonomisinin hegemonyası için verilen uzun mücadele içinde yeralan bu belli başlı savaşların yalnızca bir dördüncüsü ve sonuncusu olduğunu düşünebiliriz.

Burada, *Çağcıl Dünya Sistemi* (1989)'nin 3 üncü cildinin 1 inci ve 2 nci bölümlerinde uzun uzun açıklanan bir analizi, kitapta yeralan destekleyici verilere değinmeden, kısaca özetleyeceğim. Bunu, Fransız Devrimi'nin dünya tarihinde bir olay olması nedeniyle dünya sistemini bir dünya sistemi olarak dönüştürmesinin yolları üzerinde getirmeyi öngördüğüm tartışmaya salt bir temel oluşturmak için yapmaktayım. İlk olarak ileri sürdüğüm varsayım, kapitalist dünya ekonomisinin bir tarihsel sistem olarak "uzun" onaltıncı yüzyıldan itibaren, başından beri İngiltere ve Fransa'nın dahil olduğu sınırlar içinde varolduğudur. Böylece her iki ülke de tüm bu süre içinde kapitalist üretim tarzının tahditleri içinde işlemiş ve siyasal çerçeve olarak kapitalist dünya ekonomisinden doğan devletlerarası düzenin üyeleri olmuştur.

Böyle bir "dünya sistemleri perspektifi" Fransız Devrimi'ne ilişkin iki ana bilimsel okulun en kökten varsayımlarına çok az yer bırakmaktadır. Fransız Devrimi bir "burjuva devrimi" olamazdı, zira Fransa'nın içinde yer aldığı kapitalist dünya ekonomisinin egemen sınıf katmanlarının ekonomik davranışları daha o zamandan "kapitalist"ti. Bu bağlamda "kapitalistler" in, belirli devletlerde *droit de cité* kazanmak ya da kökten çıkarlarını pekiştirmek amacıyla siyasal devrim yapmaya hiçbir gereksinimleri yoktu. Ancak doğal olarak bu durum, belirli kapitalist grupların, devletlerinin kamu siyasalarından az ya da çok memnun olup; siyasal eylemlerin bir anlamda "isyan türü eylemler"e dönüşebileceğini düşündüklerinden bazı koşullar altında varolan devlet kurumlarının yapılarını değiştirmeye eğilimli olabilecekleri olasılığını dışlamaz.

Öte yandan dünya sistemleri perspektifi, her devletteki siyasal despotizmin ilkeleriyle siyasal liberalizmin ilkeleri arasında varsayılan bir makro-

mücadeleyi merkez alan ve liberalizmin isteklerini bir tür çağcılık boyutu olarak yorumlayan revizyonist okulun (ya da okulların), ana varsayımına da aynı derecede az yer bırakmaktadır. Bir dünya sistemleri perspektifinde "liberalizm", daha çok dünya ekonomisinin çekirdek bölgelerinde kullanılabilen ve diğer şeylerin yanısıra, çalışan sınıfların toplam nüfus içindeki oranının çevre bölgelerdekine nazaran çok daha düşük olduğu, tersine dönmüş bir devletiçi sınıf yapısını yansıtan egemen sınıfların, özel bir stratejisi olarak görülmektedir. Onsekizinci yüzyılın sonunda ne İngiltere, ne de Fransa'nın henüz etkin "liberal" kurumsal yapıları yoktu; bir yüzyıl hatta daha uzun bir zaman için de olmayacaktı. 1792'nin *déravage*'ı, bu şekilde nitelendirilmek isteniyorsa, paraleli olarak düşünülebilecek İngiltere'deki 1649 *déravage*'ından daha fazla, uzun vadeli bir önem taşımıyordu. Yirminci yüzyıl perspektifinden görüldüğü üzere, Büyük Britanya ve Fransa iki yüzyıl içinde "liberal" siyasal kurumların başarılı olma dereceleri bakımından ne birbirlerinden ne de örneğin İngiliz ve Fransız devrimlerine oranla hiçbir dramatik olay dizisine sahne olmamış bir İsveç'ten pek farklı değildir.

İngiltere ve Fransa hakkında söylenebilecek şey ise, onyedinci yüzyıl ortalarında kapitalist dünya ekonomisinde birkez Hollanda hegemonyasının zayıflamaya başlamasıyla bu iki devletin hegemonya bakımından ardılığa sahip olmak için rakip haline geldikleridir. Rekabet başlıca iki arenada görülebilirdi: dünya ekonomisi pazarlarındaki işleyişlerinin göreceli "etkinliği" ve devletlerarası düzende göreceli askeri-siyasal güçleri.

Bu uzun rekabette 1763 "son perde"nin başlangıcı oldu. Paris Barışı, Büyük Britanya'nın Fransa'ya karşı denizlerdeki, Amerika'daki ve Hindistan'daki kesin zaferini gösterdi. Ancak, tabii ki aynı zamanda, Büyük Britanya'nın (ve İspanya ve Portekiz'in de), Amerika'ya ilk yerleşen nüfusla, İngiliz Kuzey Amerika'sında başlayıp her yere dağılan dekolonizasyon sürecine ilişkin vahim zorluklarının da temellerini attı.

Fransızlar'ın, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na kıtanın yeni sakinleri tarafında yer alarak katılmaları, 1780'lerde Fransız devletinin mali krizinin daha da ağırlaşmasına sebep oldu. Emin olmak gerekir ki, Britanya devleti de büyük bütçe sorunlarıyla yüzyüzeydi. Ancak 1763 zaferi, Britanya'nın bu zorlukları Fransız devletine nazaran kısa vadede çözmesini kolaylaştırdı. Örnek olarak "Plassey talanı"nın Britanya'yı Hollanda'ya karşı olan devlet borçlarından kurtarmasındaki rolü anımsanmalıdır.

Fransız devleti için mali sorunlarını yeni vergileme biçimleriyle çözmek siyasal bakımdan olanaksızdı; Plassey talanı benzeri bir olaydan yararlanma

olasılığı da mevcut değildi. Bu durum onların 1789 tarihli İngiliz-Fransız Ticaret Andlaşması (Eden)'na katılmadaki istekliliklerini açıklamaktadır. Fransız Kralı, bu anlaşmaya yeni devlet gelirleri yaratacağı mülahazasıyla razı oldu. Ancak, derhal yarattığı etkiler ekonomik bakımdan feci ve siyasal bakımdan da cesaret kırıcı oldu. *Cahiers de doléance* anlaşma hakkında şikayetlerle doluydu.

Onsekizinci yüzyıldaki Fransız ve İngiliz tarımsal ve endüstriyel üretiminin karşılaştırmalı verimliliğine bakıldığında, İngilizler'in herhangi bir alanda belirgin olarak üstün olduğunu iddia etmek güç olur. 1763 itibariyle, "önde" denebilecek Fransızlardı. Ekonomik durumların en azından İngiltere'nin performansını yükselttiği 1780'lere kadar çok benzer olmasına karşın, 1763'den sonra Fransa'da, Fransa'nın "geride kaldığı" yönünde oluşan bir yanlış algılamamanın ortaya çıktığı doğrudur. Bu, kuvvetle muhtemel, 1763 öncesi İngilizler arasında benzer bir yanlış algılamamanın Fransızlardan geri kaldıkları yolunda varolduğu ve bunun, görünüşe bakılırsa 1763 sonrasında yokolduğu görülür. Ne var ki, bu duyumsamanın katkısıyla Fransız okumuş tabakası, Eden anlaşmasının yerindeliği yönünde bir kanaate ulaştı.

Kral'ın Estates General (genel meclis)i topladığında hakim olan hava (1763 yenilgisi, devletin mali krizi, Eden anlaşmasına razı olma yanılıgısı, tümüyle birleşen iki ardarda kötü hasat mevsimi), Fransız Devrimi olarak adlandırıldığıımız ve temelde 1815'e kadar devam eden "kaçış" süreci için siyasal ortamı hazırladı.

Fransa'da 1763-89 dönemine mühür vuran olgunun, Fransız elit tabakasının Büyük Britanya'yla girişmiş oldukları üstünlük mücadelesinde yenilgiye uğramış olduklarını kabul etmekte gösterdikleri isteksizlik olduğu ve bu duyumsamanın, monarşik kurumların bu duruma karşı yapabilecekleri birşey olmadığı ya da buna isteksiz oldukları yolunda bir duyguyla daha da büyüyerek şiddetlendiği söylenebilir. Bu nedenle, 1792-1815 savaşları, Fransız devrimcilerinin, sonuçta İngiliz hasmı yenebilecek nitelikte bir devleti yeniden yapılandırma yolunu arayacak olan köktenci mantığının bir parçasıdır.

Devletlerarası düzen bağlamında sıkıca bağlantılı olduğu Fransız-İngiliz mücadelesi açısından Fransız Devrimi bir faciaya dönüştü. 1763 yenilgisinin sonuçla zararı telafi ettiğini kabul etmeyen Fransa, 1815'te her zamankinden çok daha açık bir şekilde askeri darbe yemişti; zira, bu kez yenilgi, asıl Fransız askeri gücünün bulunduğu karadaydı. Fransa'nın değil Büyük Britanya'yla arasında açılmış olan kurgusal ekonomik arayı kapatmasına olanak vermek, savaş-

lar, ilk kez bu mesafeyi gerçekten yaratmıştı. 1815 itibariyle ileri sürülemeyecek bir olguyu dile getirmek yerinde olurdu: Büyük Britanya'nın Fransa'ya oranla dünya pazarlarına mal üretmek bakımından belirgin bir "etkinliği" de mevcuttu.

Ancak Fransa'da devrimin sonucu olarak en azından belirgin bir iç ekonomik değişim yok muydu? Herşey olup bittiğinde, değişimlerin çoğunlukla iddia edildiğinden daha az ürkütücü olduğu görüldü. Büyük tarım yapıları, şüphesiz, her ne kadar maliklerinin adlarında bazı değişiklikler olmuşsa da, genelde bütünlüğünü korumuştur. Farzedilen "feodalizmin yıkılması" olgusuna karşın, Marc Bloch'un deyişle "tarımsal bireycilik" üzerinde varolan *vaine pâture* ve *droit de parcours* gibi kısıtlamalar ondokuzuncu yüzyılın sonlarına dek sürdü. *Laboueurs* gibi köylü sınıfından gruplar öncekine göre kuvvetlendi, ancak bu büyük ölçüde *manoeuvriers* gibi en küçük boyutta üreticiler pahasıydı. Gerçekleştirilmekte olan tarımsal reformlar kimi kez gürültüler yaratmaktaydı; ancak bu gelişmeler, Batı Avrupa'nın büyük kısmında asırlar boyu görülen ağır, muntazam paralel değişim eğrisine de uyumluydu.

Sanayi açısından, kesin olarak localar ortadan kalkmıştı. İç tarifeler de kalkmıştı; böylece denetlenmeyen daha büyük bir iç pazar yaratılmıştı. Ancak unutmamamız gerekir ki, daha 1789'dan önce, içine Paris'i de alan ve aşağı yukarı İngiltere büyüklüğünde, Beş Büyük Çiftlikler adı verilen, iç tarife engellerinden muaf bir bölge vardı. Tabii ki devrim Eden Andlaşmasını feshetti ve Fransa bir kez daha, oldukça akılcı bir şekilde, korumacılığa döndü. Devlet, dil birliği, yeni bir medeni kanun, *grands écoles*'ün kurulması gibi yeni bir idari verimlilik kazandı ve bu, hiç şüphesiz Fransa'nın ondokuzuncu yüzyıldaki ekonomik performansına çok katkıda bulundu.

Ancak tam bir Fransız bakış açısından Fransız Devrimi'nin bilançosu oldukça yavandır. Eğer bu devrim, "örnek niteliğinde" bir burjuva devrimi idiyse; bu tür devrimlerin değeri ya da gücü hakkında pek bir ipucu vermemektedir. Despotizme karşı bir mücadele olmak bakımındansa, bu alandaki kuramcıların, parlak bir performansa dönüşmediği yolundaki görüşleriyle karşılaşmaktayız. Tabii ki, bu devrimi Tocqueville'ci gerekçelerle alkışlayabiliriz: Fransız Devrimi, Fransa'nın devlet yaratma sürecinin tamamlaması, Richelleu ve Colbert'in çabaladıkları ancak tam olarak başaramadıkları bürokratik merkeziyetçiliğin sağlanmasıydı. Eğer böyleyse, Fransızların bu olayı Fransız milliyetçiliğinin yeniden doğuşu olarak kutlamaları anlaşılabilir, ancak geri kalan bizler neyi kutlayabiliriz ki?

İdeolojik Dönüşüm

Geri kalan bizler için de dikkate alınacak, hatta belki de biraz muğlak olsa da, kutlanacak birşeylerin varolduğuna inanıyorum. İnanıyorum ki Fransız Devrimi ve onun Napoleon'cu devamı, kapitalist dünya ekonomisinin ideolojik dönüşümünü etkiledi ve *bir dünya sistemi halini almasında* katalizör rolü oynadı; böylece o zamandan beri dünya sisteminin ana kısımlarını oluşturmayı sürdüren üç tümüyle yeni kültürel kurum arenası ya da seti yarattı.

Çağdaşlarının Fransız Devrimi'ni algıladıkları anlamla başlamalıyız. Tabii ki, dramatik, tutkulu, şiddet dolu bir karışıklıktı. Başlangıcı olarak nitelendirilebilecek dönemde, 1789'dan (Bastille'in düşüşü) 1794'e (Thermidor) kadar Büyük Korku yaşandı, "feodalizm" yerle bir oldu, kilise toprakları millileştirildi, bir kral idam ve bir İnsan Hakları Bildirisi ilan edildi. Bu artış gösteren olaylar dizisi en üst noktasına Terör Devri'nde ulaştı ve nihayet Thermidor İsyanı olarak adlandırılan olayla son buldu. Ancak, tabii ki, yaşanan dramatik olaylarda o zaman da bir duraklama olmadı. Napoleon başa geçti ve Fransız orduları tüm Kıta Avrupasına yayıldı. Ordular önceleri birçok yerde devrimci mesajın taşıyıcısı olarak karşılandı, ancak daha sonra Fransız emperyalist hamlesinin aracı olarak görülerek kurtulanmaya çalışıldı.

Avrupa'nın her yerindeki, yerleşik iktidar odakları arasında Fransız devrimci virüsünün temsil ettiği, düzenin alttan fiili ve potansiyel torpillenmesine karşı duyulan tepki korku ve dehşet şeklindeydi. Bu düşüncelerin ve değerlerin yayılmasına karşı çabalar her yerde sürdürülmekteydi; ancak en fazla bu çaba, olası sempatizanların gücü hakkındaki çok abartılmış görüşün etkin bir bastırma eylemine yol açtığı Büyük Britanya'da görüldü.

Fransız Devrimi'nin (Napoleon da dahil olmak üzere), özellikle dünya sistemi çevresinin üç anahtar bölgesindeki etkilerine dikkat çekmeliyiz: Haiti, İrlanda ve Mısır. Fransız Devrimi'nin St. Dominik üzerindeki etkisi derhal ve afet kabilinden görülmüştü. Adanın beyaz sakinleri başlangıçta devrimi, özerklik kazanma yolunda bir yatırım aracı olarak kullanma girişiminde bulundu; ancak bu hızla, dünya sisteminin ilk siyah devrimine yol açtı. Bu siyah devrimi, izleyen on yıllarda diğer tüm oyuncular (Napoleon, İngilizler, Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Amerika'nın beyaz devrimci sakinleri) şu ya da bu yolla yoketmeye ya da en azından kontrol altına almaya çalıştı.

Fransız Devrimi'nin İrlanda üzerinde etkisi, Protestan sakinlerin özerklik kazanma girişiminin (İngiliz Kuzey Amerikası'ndaki benzer grubun yaptığı

gibi) Katoliklerin ve Prespiteryen Muhaliflerin de bir süre için biraraya geldikleri ortak bir kolonicilik karşıtı hareket şeklinde bir sosyal devrime dönüştürülmesi olarak görüldü. İngiliz devletini tam kalbinden vuran bu girişim saptırıldı, zayıflatıldı ve bastırıldı; İrlanda, 1800 tarihli Birlik Yasası'yla Büyük Britanya'ya çok daha kuvvetle entegre edildi. Ancak sonuç, Büyük Britanya için tüm ondokuzuncu yüzyıl boyunca sürecektir bir bölgesel iç siyasal sorun yaratılmasıydı. Bunun A.B.D. için eşdeğer *mutatis mutandis*'i siyahların haklarına ilişkin siyasal sorundu.

Mısır'da, Napoleon'un istilası Mısır'ın ilk büyük "modernleştiricisi" Mehmet Ali'nin ortaya çıkmasına yol açtı. Mehmet Ali'nin sanayileşme ve askeri genişleme programı Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasında ciddi bir rol oynadı ve Orta Doğu'da devletlerarası sistem içinde gelecekte büyük bir rol oynayabilecek güçlü bir devlet kurmayı neredeyse başardı. Çevredeki, bir yüzyıl boyunca süren tüm benzer çabalar gibi, sonunda Mehmet Ali'nin çabaları da tam olarak değilse de büyük ölçüde başarıyla kontrol altına alındı.

Tüm bunlara tabii ki Amerikalardaki sakinlerin koloni olmaktan kurtulması da eklenmelidir. Hiç şüphesiz bunu tek başına Fransız Devrimi sağlamadı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı, devrimin tarihini öne aldı. Ancak her iki hareketin de kaynakları aynı 1763 sonrası, dünya sisteminin jeopolitik çizgilerinin yeniden yapılandığı dönemde yatar. Amerikan Devrimi de kendini meşru kılmak için Fransız Devrimi gibi Aydınlanma öğretilerine başvurdu. Güney Amerika'da kazanılan bağımsızlıklar da böylece, tabii ki hem Amerikan hem Fransız devrimlerinin başarılı modelleriyle takviye edilmiş olarak, aynı jeopolitik yeniden yapılanmanın sağlanmasıyla gerçekleşti. Bu etkilere Napoleon'un 1808 tarihindeki İspanya istilasının harap edici siyasal sonuçlarının ve İspanyol hükümdarının çekilmesinin de ilave edilmesi gerekir.

Her şeyden öte, sonuçta çağcıl dünyada önceden hiç görülmemiş türde bir siyasal kasırga oluştu. Tabii ki önceden de karışıklık dönemleri olmuştu, ancak etkileri farklıydı. İngiliz Devrimi, hiç kuşkusuz Fransız Devrimi'yle birçok özellikleri paylaşmaktaydı - ancak bu, İngiltere sınırları içinde kalıyordu. İngiltere dışındaki etkileri oldukça sınırlıydı; bunun nedeniyse büyük ölçüde, İngiliz Devrimi'yle ilgili "Napoleon'cu" bir istilanın bulunmamasıydı. Ayrıca hiç kuşkusuz Reform- Karşı reform kargaşası da en az Fransız devrimi kargaşası kadar acı verici olmuştu. Ancak, siyasal düzen meseleleri çevresinde odaklanmamış olmasından ötürü, gerçek siyasal bir yeniden yapılanma sözkonusu olmasından ötürü, gerçek siyasal bir yeniden yapılanma sözkonusu olmasına

karşın, nihai sonuçta, yöneticilerin siyasal meşruluğu ve bunların yapıları bir sorun yaratmamış görünüyordu.

Bence burjuvalar, ya da tercih ettiğiniz ifadeye göre kapitalist tabakalar veya egemen sınıflar, "Fransız devrimsel kargaşasından" iki sonuç çıkardı. Bunlardan biri, büyük bir tehdit duyumsamasıydı, ki bu, dünyadaki Robespierre'lerin neler yapabileceğinden değil, ilk kez ciddi olarak devlet gücünü ele geçirmeyi düşündüğü görülen "halk" kitlelerinin neler yapabileceğinden kaynaklanmaktaydı. Fransız Devrimi'nin doğrultusu birçok kez neredeyse "elden çıkıyordu"; bunun nedeniyse bazı "burjuvaların" siyasal değişiklik peşinde olmaları değil, bazı "köylülerin", "baldırıçıplakların" ya da "kadınların" silahlanmaya, yürüyüş ya da gösteri yapmaya başlamasıydı. St.-Dominik'in siyah köleleri gösteri yapmaktan da öteye gitti; fiilen devlet gücünü ele geçirdiler. Bu, hakimiyet altına alınması ve geri dönüşü, Fransa'daki isyanlardan daha bile zor bir siyasal gelişme halime geldi.

Bu "ayaklanmalar" tabii ki analitik olarak önceki yüzyıllarda tekrarlanan yiyecek için yapılmış gösterilere ve köylü ayaklanmalarına benzetilebilir. Ancak inanıyorum ki dünya burjuvaları değişik birşeyler olduğunu algılamaktaydı; bu "ayaklanmaları" çağcıl dünyanın ilk gerçek sistem karşıtı (yani, anti-kapitalist sistem) ayaklanmaları olarak kavramak gerektiğinin farkındaydı. Bu sistem karşıtı ayaklanmaların son derece başarılı olduğu söylenemez. Yalnızca bunlar kaçınılmazdı ve böylece kapitalist dünya sisteminde oluşacak büyük ölçekli niteliksel değişikliklerin habercisiydi. Bu da siyasette bir dönüm noktası oluşturdu.

Bu durum karşısında, dünya burjuvalarının ikinci ve çok mantıksal bir çıkarsamada buldukları kanaatindeyim. Sürekli, kısa vadede gerçekleşecek siyasal değişiklikler kaçınılmazdı ve daha önceki dünya sistemlerinin kullandığı tarihsel miti korumaya çalışmak umutsuz bir çaba olurdu. Ancak, o zamana kadarki kapitalist dünya ekonomisiyle dahi bir siyasal değişim ayrıksı, çoğunlukla kısa ömürlü ve normal olarak istenilmez nitelikteydi. Bu koşullar altında, dünya burjuvalarının yalnızca değişiminin normalliğini kabul ederek bunu kontrolleri altına almak ve yavaşlatmak şansı olabilirdi.

Değişimin normalliğinin bu yaygın kabulü kapitalist dünya ekonomisinin kökten bir kültürel dönüşüme uğradığını göstermekteydi. Bu, birilerinin, aslında yüzyıllardır cari olan yapısal gerçekleri açıkça kabul etmesi demekti: dünya sistemi kapitalist bir sistemdi; dünya ekonomisinin iş bölümü, egemen oldukları varsayılan devletler tarafından çerçeveselendirilmekteydi ve bunlara ba-

ğlıydı. Bu kabullenmenin birkez yaygınlaşmasıyla, ki bence aşağı yukarı 1789-1815 yılları arasında gerçekleşmişti; bu muhakemenin birkez hakim olmasıyla, "değişimin normallığı"nin ifadesi ve bunun tepkisi olarak üç yeni kurum doğdu. Bu üç kurum ideolojiler, sosyal bilimler ve hareketlerdi. Bu üç kurum, "uzun" ondokuzuncu yüzyılın büyük düşünsel/kültürel sentezini uzlaştırır; bu, bazı zamanlar acemice "çağcılık" olarak da adlandırılan kurumsal temellerdir.

Genellikle ideolojileri kurumlar olarak düşünmeyiz. Ancak aslında bu bir hatadır. Bir ideoloji bir *Weltanschauung*"dan fazladır. Açıkçası, her zaman ve mekanda insanların dünyalarını nasıl yorumladıklarını belirleyen bir ya da birkaç *Weltanschauungen* olmuştur. Açıkçası, insanlar her zaman gerçeği tarih sürecinde imal edilmiş ortak gözlüklerden bakarak inşa etmiştir. Bir ideoloji böyle bir *Weltanschauung*'tur ancak, çok özel bir türdür. Bilinçli olarak ve topluca bilinçli siyasal hedefler gözetilerek formüle edilmiştir. İdeolojinin bu tanımının kullanılmasıyla yalnızca kamu muhakemesince değişimin doğallığının kabul edildiği bir ortamda bu belirli tür *Weltanschauung*'un inşa edilebileceği görülür. Bir ideolojinin bilinçli olarak formüle edilebilmesi için mutlaka değişimin doğallığına inanılması gerekir ve bu nedenle de orta vadeli, bilinçli siyasal hedeflerin formüle edilmesi yararlıdır.

Ondokuzuncu yüzyılda bu tür ideoloji geliştirildi: muhafazakârlık, liberalizm ve Marksizm. Bunların her üçü de dünya sistemi niteliğindedir. Bunlar arasında, kurumsal bakımdan, ilk olarak muhafazakârlığın doğması bir rastlantı değildi. Değişim doğallığının kabullenilmesinin muhafazakâr eğilimde olanları ikileme düşürmüş olduğu açıktır. Edmund Burke ve Joseph de Maistre bu durumu çabucak ve berrak bir şekilde gördüler. Bu düşünürler, değişim için mümkün olan en yavaş süreci gerçekleştirmeye yönelik düşünsel ortamı yaratmak zorunda olduklarının farkındaydı. Ancak daha da önemlisi, bazı tür değişimlerin diğerlerinden daha önemli olduğunun ayırdına vardılar. Böylelikle, reformcu ya da devrimcilerin biri ya da tümünü sırayla frenlemeye yarayabilecek yapıları korumaya öncelik tanıdılar. Bu yapılar tabii ki aile, "cemaat", kilise ve doğallıkla monarşi gibi muhafazakârların methine mazhar olanlardı. Muhafazakâr ideolojinin temel kavramı hep "gelenek" oldu. Geleneklerin hep varolduğu; bu varoluşun da belirsiz uzun bir zamandır sürdüğü varsayıldı. Geleneksel değerlerin korunmasının "doğal" olduğu, zira bunlarda hikmet bulunduğu öne sürülmüştür. Muhafazakâr ideoloji doğasında kendini savunmacılık olan bir tür Kassandra benzeri kültürel kötümserliğin yeniden doğuşudur. Muhafazakârlar, artık yaygın olarak normal kabul edilen değişimin yaratacağı tehlikeler hakkın-

da uyanılarda bulunmuştur. Kısa vadeli siyasal uygulamalar büyük farklılıklar gösterebilir, ancak muhafazakârlığın orta vadeli siyasal gündemi açıktır.

Liberalizm, normal değişimin doğal ideolojisidir. Ancak, muhafazakârlığın ortaya çıkmasından sonradır ki, liberalizm bir ideoloji haline gelebildi. İlk, ondokuzuncu yüzyılın başlarında, İngiliz Tory'leri karşıtlarını "liberal" olarak adlandırdılar. Emin olmak gerekir ki, bireyin devlet kısıtlamalarından özgür olması hakkının bulunduğu düşüncesi, bu hareketi aşan uzun bir tarihe sahiptir. Mutlakiyetçi devletin yükselişi, beraberinde anayasaya bağlı hükümet savunuculuğunu da getirdi. John Locke, çoğunlukla bu düşünce çizgisinin vücuda geldiği simge olarak kabul edilir. Ancak liberalizm, ondokuzuncu yüzyılda doğan ve bilinçli biçimde reform getiren bir ideolojidir ve bu haliyle, onyedinci ya da onsekizinci yüzyılda mevcut değildir. Bu sebeptendir ki, erken ondokuzuncu yüzyıl "minimal devlet" liberalizmiyle geç ondokuzuncu yüzyıl "sosyal devlet" liberalizmi arasında farklılık olduğunu sık sık belirtenlerin asıl önemli noktayı göremediklerine inanıyorum. Her ikisinin de unsurları aynı bilinçli siyasal gündeme sahipti: "normal değişim"e ikna edici, yönlendirici, olanak sağlayıcı yasama reformu.

Bunları takiben Marksizm, ondokuzuncu yüzyılın üçüncü ideolojisi olarak ve oldukça gecikerek ortaya çıktı. Büyük olasılıkla bazıları, üçüncü ideoloji olarak sosyalizmi kabul etmeyi yeğler. Ancak zaman içinde bir ideoloji olarak liberalizmden gerçekten ayırd edilebilir nitelik taşıyan tek sosyalist düşünce türü aslında Marksizm oldu. Marksizm'in, bir ideoloji olarak yaptığı, liberal ideolojinin temel önermesini (ilerleme kuramı) benimseyip, buna iki can alıcı özgün nokta daha katmaktı. İlerleme sürekli değil, aralıklı olarak gerçekleştirilen birşey olarak görülmekteydi; bu da devrimle sağlanacaktı. Öte yandan, iyi ya da mükemmel topluma ulaşma süreci sonunda dünya, nihai değil ancak sonda bir önceki aşamaya varacaktı. Bu iki değişiklik, tamamiyle farklı bir siyasal gündem üretmeye yeterliydi.

Şurasını belirtmeliyim ki, ben bu farklı ideolojilerin sosyal temellerini tartışmamaktayım. Alışılmış açıklamalar bana çok basit görünmekte. Ayrıca, sosyal konumla ideolojik seçim arasında hiçbir tarihsel bağıntı olmadığı söylememekle birlikte, bu üç ideolojinin ortaya çıkmasının belirli sosyal temellere dayandığı da çok belirgin sayılmaz. Önemli olan, bu üç ideolojinin de "normal değişim" in siyasal anlamda nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin ifadeler olduğudur. Büyük olasılıkla bunlar, ondokuzuncu yüzyıl kapitalist dünya ekonomisi içinde makul olarak yapılanabilecek ideoloji dizisini de, böylelikle tüketmiştir.

Siyasal gündemler, "normal değişim" ile uğraşması gerekenler için olayın yalnızca bir yönüdür. Bu gündemler somut önerileri de temsil ettiğinden, bu kimseler, olup bitmekte olanı somut olarak bilmeliydi. En kısa zamanda gereksinimleri olan, sosyal bilimlerdi. Bir kimsenin dünyanın işleyişini bilmedikçe, daha iyi işlemesi için ne yapılması gerektiğini önermesi zordu. Bu bilgi, "gelişme" yanlısı olduklarından liberaller ve Marksistler için daha önemliydi ve böylelikle sosyal bilimleri geliştirip yaygınlaştırmaya muhafazakârlardan daha eğilimliydi. Öte yandan, muhafazakârlar dahi, yalnızca statükoyu (önceki) korumak ve kollamak için de olsa, gerçeği anlamının yararlı olabileceğinin farkındaydı.

İdeolojiler yalnızca *Weltanschauungen*, sosyal bilimler ise salt sosyal düşünce ya da sosyal felsefe olmaktan ötededir. Önceki dünya sistemlerinin sosyal düşünürleri vardı; bugün hala bunları, en azından bazılarını, okuyarak yararlanmaktayız. Çağcıl dünya sistemi tabii ki, (özellikle) Yunan düşüncesinin "Rönesans"ı olarak adlandırılan akımın mirasçısıdır ve birçok yönden bu bünye üzerine inşaa edilmiştir. Devlet, özellikle mutlakiyetçi devlet yapılarının yükselişi Machiavelli'den Bodin'e oradan da Spinoza'ya, More'dan Hobbes'a ve Locke'a, Montesquieu'den Rousseau'a uzanan siyaset felsefesinin özel olarak beslenmesine yol açtı. Bu dönem, bu tür düşünce üretimi için son derece parlak bir dönemdi; 1789 sonrasında bu dönemle boy ölçüşebilecek bir başkasının bulunması kolay değildir. Dahası, onsekizinci yüzyılın ortaları ve sonlarında iktisat felsefesi alanında neredeyse siyaset felsefesi kadar zengin çalışmaların ortaya çıktığı görüldü. Hume, Adam Smith, Fizyokratlar, Malthus. Bunlara Ricardo, John Stuart Mill, Karl Marx da eklenmeden olmaz.

Ancak bunların hiçbiri sosyal bilimlerin kurumsallaşmasının temsilcisi değildi. Sosyal bilimler, ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan tanımıyla, "normal değişim"i anlama ve böylelikle buna tesir edebilme niyetiyle sosyal dünyanın ampirik bir incelemeye tabi tutulmasıydı. Sosyal bilimler münzevi sosyal düşünürlerin ürünü değil, özgül amaçlara varmak için uğraşan özgül yapılar içindeki insan gruplarının yaratacağıydı. Önemli bir sosyal yatırım içermekteydi, ki bu önceki sosyal düşünce bakımından asla söz konusu olmayan bir durumdu.

Sosyal bilimleri kurumsallaştırmanın başlıca yöntemi, Avrupa'nın gerçekte 1789'da can çekişmekte olan geleneksel üniversite yapısını değiştirmektir. Bu dönemde, pek yaşamsal bir entellektüel merkezliği kalmamış üniversiteler hala büyük ölçüde, ilahiyat, felsefe, hukuk ve tıp olmak üzere dört geleneksel fakülte halinde düzenlenmiş bulunmaktaydı. Dahası, göreceli olarak üniversite sayısı

azdı. Ondokuzuncu yüzyıl içinde, yeni kürsü ihdasına ilişkin sayılarda belirgin bir artış görüldü; bunların çoğu felsefe bölümlerinde, daha az miktarı da hukuk fakülterindeydi. Bu kürsüler yeni adlar aldı ve bazıları, bugün "bölümler" olarak adlandırdığımız birimlerin öncüsü oldu.

Önceleri, düşünülen "disiplinler" için hangi "isimler" in cari olacağı pek net değildi. Ancak, sonuçları biliyoruz. Ondokuzuncu yüzyılın sonunda, altı ana "isim" varlığını sürdürmekteydi ve az çok "disiplinler" olarak yerleştiler. Şu anda yenilenmiş ve yeniden büyümeye başlamakta olan bunlar yalnızca üniversite düzeni içinde kurumsallaşmakla kalmadı, önce ulusal yirminci yüzyılda da uluslararası bilimsel topluluklar haline geldi.

Disiplinlerin "adlandırılması", yani öngörülen entellektüel işbölümünün yapısının belirlenmesi, liberal ideolojinin zaferini açıkça yansıtmaktaydı. Bunun nedeni tabii ki, liberal ideolojinin kapitalist dünya ekonomisinin egemen ideolojisi olmasıydı (hala da öyledir). Bu aynı zamanda, Marksistlerin neden yeni sosyal bilimlerden şüphe duyduğunu ve muhafazakârların daha da şüpheli ve inatçı olduklarını açıklamaktadır.

Liberal ideoloji, sosyal sürecin ana meselesinin üç grup faaliyet alanı arasında dikkatlice sınır çizmek olduğu iddiasını taşımaktaydı: pazara ilişkin olanlar, devlete ilişkin olanlar ve "kişisel" olanlar. Son kategori esasen baki alandı, diğer bir ifadeyle devlete ya da pazara ilişkin olmayan tüm faaliyetleri kapsamaktaydı. Varolan tanımıyla bu kategori aile, "toplum", "deviant" faaliyetlerin "yeraltı dünyası" gibi "günlük yaşam" faaliyetleriyle ilgiliydi. Bu farklı alanlar, siyaset bilimi, iktisat ve sosyoloji adlarını aldı. Siyaset bilimi kabul edilen son disiplindi, bunun başlıca nedeni de devletin eylem ve işlemlerinin üzerinde çalışılmaya daha az değer bulunması değil, felsefe ve hukuk fakülteleri arasında nüfuz konusundaki arkaik bir uyumsuzluktur. Bu her üç "disiplin" de, ampirik araştırma üzerine temellendirilmiş, ancak kendilerine bağlı "uygulamalı bilimler" unsuru da taşıyan evrensel bilimler olarak gelişti.

Buna paralel olarak, tarih "disiplini" de açıkça yeniden tanımlandı. Bu Ranke'nin çalışmalarıyla temsil edilen büyük dönüşümdür. Ranke'nin büyük önem taşıyan eleştirisi, tarih "adı" altında daha önceden üretilmiş olanların çok fazla "felsefi" olup; yeterince "tarihsel" olmamasıydı. Bu, tarihi *wie es eigentlich gewesen ist* yazışın ithal edilişidir. Tarih gerçekten olmuştu. Ne olmuş olduğu "kaynaklar" a bakılması ve bunların eleştirel bir şekilde okunması ile öğrenilebilirdi. Bugün kurumsallaşmış hale gelmiş olan tarih, şiddetle *idiographic* di.

Disiplin olarak adlandırılan ve ondokuzuncu yüzyıl içinde gelişen bu dördünün kurumsallaşmaya başlamasına ilişkin olarak belirtilmesi gereken üç nokta bulunmaktadır. Birincisi bunlar, ampirik olarak öncelikle hatta tümüyle kapitalist dünya ekonomisinin nüvesini oluşturan ülkelerle, evveliyetle de bunların yalnızca birkaçıyla ilgiliydi. İkincisi, hemen hemen bilim adamlarının tümü kendi ülkelerini ilgilendiren ampirik malzeme üzerine çalışmaktaydı. Üçüncüsü, çalışmanın egemen modeli ampirik ve somuttu; nomotetik olarak nitelendirilen üç disiplin (iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi) için dahi nesnenin insan davranışını açıklayan "yasaların" keşfedilmesi olduğu söylenmekteydi. Ulusal olarak temellendirilmiş yeni "disiplinlerin" ampirik kurcalanması, sosyal değişim üzerinde devlet siyasaları için ve bunlara destek olmaya yönelik, yeni doğruları en az alt-üst edici, en yararlı çalışmaları sınırlayacak bir yol haline geldi. Ancak bu, herşeye karşın, "gerçek" dünyanın, değişmeyen bir dünyanın metafizik çözümlenmelerinden bir çıkarsamayla bilgi türetilmeyeceği varsayımına dayanılarak incelenmesiydi.

Değişimin normalliğinin ondokuzuncu yüzyılda kabul edilmesi, değişimin yalnızca uygar uluslar için normal olduğu, bu nedenle de bu uluslara sözkonusu değişimi geri kalan serkeş dünyaya benimsetmek görevi düştüğü düşüncesini içermekteydi. Burada sosyal bilimler, değişmeyen gelenekleri tarif etme yöntemi olarak bir rol oynayabilirdi ve böylelikle bu diğer dünyanın nasıl "uygarlığa" ulaşabileceğini anlamaya yönelik bir yol açabilirdi. Yazıyı bilmeyen "ilkel" insanların incelenmesi, antropolojinin sahası haline geldi. Yazıyı bilen "sersemleştirilmiş" insanların (Çin, Hindistan, ARap dünyası) incelenmesi Orientalizmin sahası haline geldi. Her alandaki akademik çalışma değişmeyen unsurları vurguladı; ancak bunlara uygulamalı, büyük ölçüde üniversite dışı bir sosyal mühendislik sahası da eşlik etti.

Sosyal bilimlerin, değişimin normal olduğu bir dünyanın düşünsel yönteminde giderek bir araç haline gelmekte ve bu şekilde böylesine bir değişimin kapsamını sınırlamakta olması karşısında, dünya burjuvaları tarafından inşa edilmiş sınırların ötesine geçmeye çalışan kişiler de üçüncü bir kuruma başvurular: eylemler. Bir kez daha isyanlar ve karşı koymalar yeniden görüldü. Bunlar *Weltanschauungen* ve sosyal düşünce gibi, uzun zamandır tarih sahnesinin birer parçasıydı. Tıpkı *Weltanschauungen*'in artık ideolojiler ve sosyal düşüncenin de sosyal bilim haline gelmiş olması gibi, isyanlar ve karşı koymalar da sistem-karşıtı eylemler halini aldı. Bu eylemler, 1789 sonrası dünya sisteminin üçüncü ve sonuncu kurumsal yeniliğiydi; bu yenilik aslında ancak 1848 dünya devriminden sonra doğdu.

Önceki çeşitli isyanlar ve karşı koymalarla yeni sistem-karşıtı eylemler arasındaki esas fark, öncekilerin derhal ortaya çıkan, kısa vadeli ve büyük ölçüde yerel düzeyin ötesinde eşgüdümüne sahip olmayan hareketler olmasıydı. Yeni eylemler sonradan sosyal dönüşümün siyasetini planlayan bürokrasiye de sahip olacak olan örgütlerle idi. Bunlar, kısa vadenin ötesinde bir zaman çerçevesinde çalışmaktaydı.

"Fransız devrimsel karmaşası"nın dünya sistemi boyutunda yaşanan her bir ana temasında olduğu gibi, bu şekildeki sistem-karşıtı eylemlerin de iki önemli biçimi vardı. İşçi sınıfı ya da sınıfları gibi "insanlar"ın, yani sınıf çelişkisinin çevresinde örgütlenen eylemler mevcuttu; bunlar ondokuzuncu yüzyılda önce sosyal hareket, daha sonra da sosyalist hareketler olarak adlandırıldı. Ayrıca, *Volk* gibi, ulus gibi, ortak dil konuşanlar gibi "insanlar" çevresinde örgütlenen eylemler vardı; bunlar da sonradan milliyetçi hareketler olarak nitelendirildi.

Yeraldıkları devlet içinde devlet gücünü ele geçirmeye ya da bu tür bir devlet kurmaya çalışan devlet düzeyinde örgütler olarak sosyalist ya da milliyetçi eylemlerin güç ancak etkin kurumsallaşmasının yeniden değerlendirilmesi bu yazının kapsamının ötesindedir. Ancak burada, tıpkı "evrensel" yasalara yönelik olup da, fiiliyatta devlet düzeyinde oluşumları inceleyen sosyal bilimler gibi; bunların da, "evrensel" değerlere yönelik olmalarına karşın, tümüyle devlet düzeyinde yapılarda etkili olacak şekilde yapılandırılmış eylemler olduğu belirtilmelidir. Böylelikle üç yeni "kurum" arasında ancak ideolojiler bir ölçüde kendilerini dünya düzeyinde kurumsallaştırmayı başardı.

Bu durumda, Fransız devrimsel kargaşasının gerçek mirası hakkında ne söyleyebiliriz? Devrim, açıkça, dünya sisteminin "kültürel aracı"nında bir dönüşüm yarattı. Ancak bunu son derece muğlak bir şekilde gerçekleştirdi. Zira, bir yandan, çağcıl dünyayla ilgili bulduğumuz değiştirmek, geliştirmek, "ilerleme" için bir tutku duymak gibi herşeyin Devrim sayesinde vücut bulduğu söylenebilir. Sanki dünya sisteminin kültürel bir ses duvarını aşabilmesine ve dünya üzerinde gerçekleştiğini bildiğimiz tüm "değişiklik" güçlerinin ivmesinin artmasına olanak tanıyan Fransız devrimsel kargaşasıdır.

Ancak öte yandan, Fransız devrimsel kargaşası üç önemli yeni kurumu-ideolojiler, sosyal bilimler, eylemler- yaratarak değişim sürecinin nüfuz altına alınabilmesine ve çarpıtılmasına yol açmış; aynı zamanda da dünyanın son yirmi yıldır vahim surette bilincine varmış olduğu engeller vücuda getirmiştir.

Değişimin normalliğine ilişkin 1789 sonrası konsensus ile beslediği kurumlar bir ihtimal nihayet sona vardı. Ancak bu 1917'de değil, 1968'de gerçekleşti.

1968 sonrası dünya sistemindeki seçeneklerimizi ve ütopyalarımızı ne-
tleştirecek olursak, Fransız Devrimi'nin üçlü sloganını yeniden gözden geçirme-
miz yararlı olabilir: özgürlük, eşitlik, kardeşlik. Fransız Devrimi'nin iki önemli
yorumunun, zıtlığın bir tarafından bakmak suretiyle kendini haklı görerek bir
anlamda yapmış olduğu gibi, eşitliğe karşı özgürlüğü öne geçirmek fazlasıyla
kolay oldu. Fransız evriminin ne özgürlük ne de eşitlik üretememiş olmasının
nedeni büyük olasılıkla, ana yetke sahiplerinin ve mirasçılarının bunları ayrı
amaçlar olarak korumayı başarmış olmalarıdır. İnanıyorum ki, halk kitlelerinin
görüşü bu değildi.

Bu arada kardeşlik, 1789 sonrası kültürel arenasında ta ki 1968'e kadar
uzun bir süre kimse tarafından ciddiye alınmamış; her zaman için kutsal bir
ilave olarak kalmıştı. "Değişimin normalliği", tüm kara kurulğuyla, dünyanın
giderek homojine bir hal alıp, gerçek farklılıkların ortadan kalkması sonucu ar-
moninin sağlanabileceği şeklinde yorumlanmaktaydı. Tabii ki bizler, kapitalist
dünya ekonomisinin gelişmesiyle ekonomik ve sosyal farklılıkların daha da be-
lirginleşeceği, böylelikle de farklılıkların bilincine açıkça varılacağına ilişkin
acımasız gerçeği keşfettik. Kardeşlik ya da 1968 sonrak isimlendirilmesiyle
yoldaşlık, çok büyük güçlük de olsa birleşmeye yönelik bir yapılaşmadır. Da-
hası, bu kırılgın umut aslında özgürlük/eşitliği gerçekleştirebilmenin de temeli-
dir.

Fransız Devrimi Fransa'yı pek değiştirmede. Dünya sistemini de pek fazla
değiştirmede. Fransız Devrimi'nin dünya çapında kurumsal mirası etkileri bakı-
mından muğlaktı. Bu mirasın 1968 sonrası sorgulanması, Fransız devrimsel
kargaşası olarak billurlaşan popüler dürtülerin anlamının yeni bir okumasını
gerektirmektedir.